

РЕАЛІЗАЦІЯ АКЦІОНЕРОМ ПРАВА ВИМАГАТИ ЗДІЙСНЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ВИКУПУ ТОВАРИСТВОМ НАЛЕЖНИХ ЙОМУ АКЦІЙ

EXERCISE OF THE RIGHT TO DEMAND COMPULSORY REDEMPTION BY THE COMPANY OF SHARES OWNED BY THE SHAREHOLDER

Яримович У.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті проаналізовані положення Закону України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 р. щодо реалізації акціонером права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому акцій у порівнянні із Законом від 17.09.2008 р. Новий Закон значною мірою залишив відповідні положення без змін, а окремі правові проблеми – без належного врегулювання. Серед змін слід відзначити розширення переліку підстав, з яких в акціонера виникає право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, а також окремі корективи в порядку реалізації цього права. Що ж стосується захисту прав акціонера у випадку їх порушення товариством, зокрема, права вимоги обов'язкового викупу акцій, то Закон «Про акціонерні товариства», який набув чинності 01 січня 2023 р., не приділив достатньої уваги цим питанням, залишивши відповідні законодавчі положення недосконалими.

Як чинний Закон, так і Закон 2008 р. встановлюють спеціальний порядок захисту прав акціонера, порушених рішенням загальних зборів, у разі, якщо воно приймалося з питань, які дають акціонеру право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій. Необхідною передумовою для звернення до суду за захистом порушеного права шляхом оскарження рішення в такому випадку Закон визначає звернення до товариства з вимогою про обов'язковий викуп акцій та письмову відмову в реалізації цього права або ж неотримання відповіді на таку вимогу протягом 30 днів.

В статті наводяться аргументи на користь того, що у разі, коли рішенням загальних зборів порушені права та охоронювані законом інтереси акціонера внаслідок недотримання товариством вимог Закону України «Про акціонерні товариства», інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори, право на оскарження такого рішення повинно бути безумовним і не залежати від того, щодо яких питань воно прийняте. Крім того, аргументовано позицію, що оскарження рішення загальних зборів не завжди є належним способом захисту при порушенні товариством права акціонера на обов'язковий викуп акцій.

Ключові слова: обов'язковий викуп акцій товариством, захист прав акціонера, оскарження рішення загальних зборів, прості акції.

The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine "On Stock Companies" dated 07/27/2022 [1] regarding the shareholder's exercise of the right to demand the compulsory redemption of his shares by the company in comparison with the Law of 09/17/2008 [2]. The new Law mostly left the relevant provisions unamended, and certain legal problems – without proper settlement. Among the amendments, there should be noted the expansion of the list of grounds for which a shareholder has the right to demand the compulsory redemption of common shares belonging to him by the company, as well as certain adjustments in the procedure for exercising this right. As for the protection of the shareholder's rights, in particular, the right to demand the compulsory redemption of shares, in case of their violation by the company, the Law "On Stock Companies", which entered into force on January 1, 2023, does not pay enough attention to these issues, leaving the relevant legislative provisions imperfect.

Both the current Law and the Law of 2008 establish a special procedure for the protection of shareholder's rights violated by the decision of the general meeting in case that it was passed on issues that give the shareholder the right to demand the compulsory redemption of common shares by the company. In such case, the Law defines an application to the company with a demand for a compulsory redemption of shares and a written refusal to exercise this right or failure to receive an answer to such demand within 30 days as necessary preconditions for applying to the court for the protection of the violated right by appealing the decision.

The article provides arguments in favor of the position that if the rights and legally protected interests of the shareholder are violated by the decision of the general meeting as a result of the company's non-compliance with the requirements of the Law of Ukraine "On Stock Companies", other legislative acts, the statute of the stock company or the regulations on general meetings, then the right to appeal such decision should be unconditional and not depend on what issues it was adopted on. In addition, the position is argued that the appeal of the decision of the general meeting is not always a proper way of protection in case of violation of the shareholder's right to compulsory redemption of shares by the company.

Key words: compulsory redemption of shares by the company, protection of the shareholder's rights, appeal of the decision of the general meeting, common shares.

З набранням чинності 01.01.2023 р. Законом України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 р. правове регулювання створення та діяльності акціонерних товариств, а також порядку реалізації та захисту прав їх учасників зазнало чергових змін, які певною мірою спрямовані на адаптацію до умов воєнного часу. Водночас, окремі правові проблеми залишились невирішеними. З-поміж інших, оновлені і положення щодо права акціонера вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому акцій. Зокрема, розширено перелік підстав для такої вимоги. Відповідно до ч. 1 ст. 102 Закону «кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства;
- 2) вчинення товариством значних правочинів;
- 3) надання попередньої згоди на вчинення приватним акціонерним товариством значних правочинів;

4) вчинення товариством правочину, щодо якого є заінтересованість;

5) зміну розміру статутного капіталу;

6) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;

7) емісію конвертованих облігацій;

8) внесення змін до статуту акціонерного товариства у випадках, передбачених статтею 99 цього Закону [1].»

Таким чином, внесені уточнення щодо процедури вчинення товариством значних правочинів та правочинів, щодо яких є заінтересованість. Крім того, цей перелік доповнено пунктами 7 та 8 (рішення про емісію конвертованих облігацій та про внесення змін до статуту АТ, якими передбачається непоширення на це товариство або поширення з урахуванням особливостей, визначених статутом такого товариства, положень про придбання акцій приватного акціонерного товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій, а також положень про обов'язковий продаж акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого

контрольного пакета акцій або про обов'язкове придбання такою особою (особами) акцій на вимогу акціонерів).

Щодо акціонерів – власників привілейованих акцій, то підстави вимагати здійснення обов'язкового викупу в них акцій товариством змін не зазнали. Згідно з ч. 2 ст. 102 Закону такою підставою є якщо акціонер зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

«1) внесення до статуту акціонерного товариства змін, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації товариства;

2) розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації товариства;

3) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення [1]».

Незмінними залишаються і положення про те, що акціонерне товариство у вказаних випадках зобов'язане викупити належні акціонерів акції, а перелік акціонерів, які мають право вимагати такого викупу, складається на підставі переліку акціонерів, зареєстрованих для участі в загальних зборах, на яких було прийнято рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій (ч. 3, 4 ст. 102 Закону) [1].

Водночас Закон дещо змінив сам порядок реалізації акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій. Так, початком відліку строків для повідомлення товариством акціонера про його право вимоги та для подання цієї вимоги товариству нині є дата оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій [1]. Закон 2008 року обчислював ці строки безпосередньо від моменту прийняття такого рішення [2].

Окрім того, чинним Законом уточнено момент, з якого договір купівлі-продажу акцій вважається укладеним. Так, абз. 3 ч. 1 ст. 103 закріплене положення, яке передбачає, що договір між акціонерним товариством та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій є укладеним з моменту отримання вимоги акціонера [1]. Такий законодавчий висновок є абсолютно логічним, зважаючи на те, що відповідно до ч. 2, 3 ст. 103 чинного Закону, товариство надсилає акціонерам, які мають право вимагати обов'язкового викупу акцій, повідомлення про це право, де містяться всі істотні умови відповідного договору, а акціонер, який має намір реалізувати зазначене право, подає до товариства «письмову» вимогу. Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» всі повідомлення акціонерам товариство здійснює у письмовій формі [1]. Таким чином договір вважається укладеним шляхом обміну документами, що допускається частиною 1 ст. 207 ЦК України [3].

Закон 2008 року передбачав лише обов'язковість письмової форми такого договору, не визначаючи момент, з якого він вважається укладеним, однак за змістом його ст. 69 процедура обміну повідомленням та письмовою вимогою теж могла вважатись укладенням договору. На це вказує і Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій» від 10.08.2010 р. № 7, яке зберігає свою чинність. В абз. 8 п. 10 Роз'яснення зазначено: «...За наявності двох документів, а саме повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, здійсненого у письмовій формі і скріпленого печаткою акціонерного товариства, та письмової

вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, оформлених належним чином, є достатнім, щоб вважати, що між акціонерним товариством та акціонером укладено договір про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій в письмовій формі. У такому випадку додаткове укладання окремого договору про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій не є обов'язковим... [4]». Виходячи з наведеного, норму абз. 3 ч. 1 ст. 103 чинного Закону «Про акціонерні товариства» не можна вважати новою, однак її закріплення підсилює аргументи на користь позиції, що правове регулювання захисту прав акціонерів у випадку їх порушення товариством, зокрема, права вимоги обов'язкового викупу акцій, є недосконалим.

Так, абз. 1 ч. 1 ст. 61 Закону від 27.07.2022 р. передбачає: «У разі якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори, акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення [1]». За змістом цієї норми змін зазнала лише тривалість позовної давності: з трьох місяців на шість [1; 2]. Ч. 3 цієї ж статті встановлює спеціальний порядок захисту прав акціонера у разі, якщо рішення загальних зборів приймалося з питань, які дають акціонеру право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій: «Акціонер може оскаржити рішення загальних зборів з передбачених частиною першою статті 102 цього Закону питань виключно після отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом [1]». Дана норма в порівнянні з її редакцією в Законі від 17.09.2008 р. не змінена взагалі [2], хоча видається, що вона все ж потребує редагування. Аргументів для цього є декілька, і зумовлені вони тим, що у разі прийняття загальними зборами рішення з питань, передбачених частиною першою статті 102 Закону «Про акціонерні товариства», можливими є принаймні три ситуації: 1) коли договір про викуп акцій укладений, але товариство ухиляється від його виконання; 2) коли товариство ухиляється від укладення відповідного договору; 3) коли в акціонера взагалі не виникає право вимагати обов'язкового викупу акцій товариством.

По-перше, оскільки відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 103 Закону України «Про акціонерні товариства» договір про викуп акцій товариством вважається укладеним вже в момент отримання товариством вимоги акціонера, то у випадку отримання акціонером відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій, як і в разі неотримання відповіді на свою вимогу (невчинення дій з оплати акцій) протягом 30-денного строку, такий спосіб захисту, як оскарження рішення загальних зборів, видається неналежним, адже йдеться про порушення зобов'язання за договором [1]. В такому разі слід застосовувати примусове виконання товариством договірних обов'язку з оплати вартості акцій. Такий обов'язок закріплений і в ч. 4 ст. 103 Закону України «Про акціонерні товариства»: «Протягом 30 днів після отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій товариство здійснює оплату вартості акцій за ціною викупу, зазначеною в повідомленні про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру... [1]».

По-друге, можливою є ситуація, коли товариство порушує не договір, а обов'язок такий договір укласти. Фактично ч. 2 ст. 103 Закону зобов'язує саме товариство звернутись до акціонера з офертою: «Акціонерне товариство протягом п'яти робочих днів з дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення, яке

стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій, у порядку, встановленому наглядовою радою або радою директорів, надсилає акціонерам, які мають право вимагати обов'язкового викупу акцій, повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, в якому зазначаються: 1) ціна викупу акцій; 2) кількість акцій, викупу яких має право вимагати акціонер; 3) загальна вартість акцій у разі викупу акцій товариством; 4) строк укладення товариством договору та здійснення оплати вартості акцій (у разі отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій) [1]». Водночас Закон не забороняє і акціонеру ініціювати укладення такого договору, адже ч. 3 ст. 103 Закону відрховує строк для подання ним відповідної вимоги вже з дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій, а не з дати отримання ним повідомлення від товариства [1]. Абзацом 5 п. 9 згаданого вище Розпорядження ДКЦПФР відповідна норма Закону 2008 р. тлумачиться таким чином: «...подання акціонером, у якого виникло право вимагати здійснення обов'язкового викупу належних йому акцій, письмової вимоги до товариства не залежить від надання товариством повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру [4]». В такій ситуації договір не може вважатись укладеним з моменту подання вимоги, оскільки відсутнє волевиявлення іншої сторони – товариства, яке може заперечувати наявність в акціонера права вимагати викупу акцій з певних причин. Згідно з позицією КГС ВС «чинне законодавство прямо передбачає, що акціонер, якому відмовлено в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій, вправі захищати свої безпосередні законні інтереси шляхом оскарження рішення загальних зборів [5]». Видається, що норма ч. 3 ст. 61 Закону України «Про акціонерні товариства» може бути застосована саме в такій ситуації. Однак для того, щоб такий позов підлягав задоволенню, необхідна наявність порушень законодавства, статуту або положення про загальні збори в самому рішенні або ж в порядку його прийняття (абз. 1 ч. 1 ст. 61 Закону «Про акціонерні товариства»). Видається, що за логікою законодавця сама відмова в реалізації акціонером права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або неотримання відповіді на таку вимогу протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства, трактується як порушення порядку прийняття відповідного рішення, передбаченого Законом. В такому разі норма ч. 3 ст. 61 Закону «Про акціонерні товариства» спрямована саме на захист права вимагати обов'язкового викупу акцій, а отже вона не повинна поширюватись на всі випадки прийняття рішень з питань, передбачених ч. 1 ст. 102 цього Закону. Якщо під час прийняття таких рішень товариством були допущені інші порушення, то право на оскарження такого рішення загальних зборів не повинно обумовлюватись відмовою в реалізації права вимоги обов'язкового викупу акцій товариством, адже цим рішенням порушуються корпоративні права та законні інтереси акціонера, зокрема право на участь в управлінні товариством. У цих двох правових механізмів різне правове призначення: оскарження рішення загальних зборів спрямоване на захист порушених корпоративних прав та охоронюваних законом інтересів (обов'язковою умовою є те, що таке рішення загальних зборів або порядок його прийняття порушують вимоги Закону «Про акціонерні товариства», інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори), а вимога обов'язкового викупу акцій – на охорону майнових інтересів акціонера, чий корпоративні права не були порушені (таке право вимоги виникає і за відсутності порушень з боку товариства). Звідси частково впливає третій аргумент.

По-третє, як було розглянуто вище, ч. 1 ст. 102 Закону «Про акціонерні товариства» передбачає, що кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення з вичерпного переліку питань [1]. Таким чином, не завжди в акціонера виникає право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, зокрема у випадку, якщо він не брав участі в голосуванні щодо відповідних питань. Водночас Закон обов'язковою передумовою для звернення до суду за захистом порушеного права в будь-якому разі визначає звернення до товариства з вимогою про обов'язковий викуп акцій та письмову відмову в реалізації цього права або ж неотримання відповіді на таку вимогу протягом 30 днів.

Такий підхід може бути підданий критиці вже хоча б з тієї причини, що ст. 55 Конституції України гарантує кожному судовий захист прав і свобод людини і громадянина [6], а ч. 1 ст. 16 ЦК України забезпечує кожній особі право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [3]. Законодавство України виходить з того, що право на судовий захист є безумовним. Однак якщо акціонер, який голосував проти відповідного рішення, хоча б може реалізувати своє право на захист з дотриманням передбаченої нині Законом процедури, то акціонер, який участі в голосуванні не брав, виходячи з буквального тлумачення норми ст. 61 Закону, таку можливість втрачає. Так, наприклад, якщо він був позбавлений можливості взяти участь в голосуванні через порушення порядку скликання та повідомлення про проведення загальних зборів, то таким чином було порушене його право на участь в управлінні. За загальним правилом, у нього мало б виникнути право на оскарження рішень, прийнятих такими зборами. Однак якщо прийняті рішення стосуються питань, передбачених частиною першою статті 102 цього Закону, то право на звернення до суду у нього не виникає, адже у нього не виникає і право вимагати обов'язкового викупу акцій. Єдиним варіантом для такого акціонера є звертатись з вимогою до АГ про обов'язковий викуп його акцій, завідомо розуміючи, що задоволенню вона не підлягає. Єдина мета такого звернення – отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів для того, щоб після дотримання такої процедури звернутись до суду. Таке ускладнення можливості реалізації права на захист видається нічим не обгрунтованим.

«Чинне законодавство прямо передбачає, що акціонер, якому відмовлено в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій, вправі захищати свої безпосередні законні інтереси шляхом оскарження рішення загальних зборів. ... Наявність у акціонера права на примусовий викуп акцій товариства жодним чином не перешкоджає реалізації його права на оскарження цього рішення». Вказана правова позиція викладена у пп. 4.12, 4.13 постанови Верховного Суду від 21.08.2019 у справі №925/1224/18 [7], однак видається, що відсутність в акціонера права на примусовий викуп акцій товариства також не повинна ставати такою перешкодою.

У зв'язку з наведеним, доцільність положення, закріпленого в ч. 3 ст. 61 Закону України «Про акціонерні товариства» викликає сумніви, оскільки право на оскарження рішення загальних зборів, яким порушуються права та охоронювані законом інтереси акціонера, повинно бути безумовним і не залежати від того, щодо яких питань спірне рішення приймалось, а дана норма спря-

мована лише на захист права вимагати обов'язкового викупу акцій. У зв'язку з цим, вона повинна міститись у статті, яка регулює безпосередньо порядок реалізації акціонерами права вимоги обов'язкового викупу акцій, і передбачати наслідок недотримання відповідної процедури товариством. Водночас немає підстав поширювати такий порядок оскарження рішення загальних зборів на всі випадки, коли рішення приймається з питань, передбачених ч. 1 ст. 102 Закону.

Підсумовуючи викладені позиції, доцільним видається виключити ч. 3 зі ст. 61 Закону України «Про акціонерні

товариства» і натомість доповнити статтю 103 частиною 5 такого змісту: «У разі невиконання акціонерним товариством вимог ч. 2 цієї статті та надання письмової відмови акціонеру в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в разі неотримання акціонером відповіді на свою вимогу протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом, акціонер може оскаржити рішення загальних зборів, яке стало підставою вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про акціонерні товариства» № 2465-IX від 27.07.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>
2. Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р. (втрата чинності з 01.01.2023 р.) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_2
3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій» від 10.08.2010 р. № 7, затверджене Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 1264 від 10.08.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr007312-10#top>
5. Огляд правових позицій КГС ВС щодо застосування належних та ефективних способів захисту корпоративних прав (рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2021 по 01.06.2022) URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_08_09_KGS.pdf
6. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
7. Постанова Верховного Суду від 21.08.2019 у справі № 925/1224/18 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83822373>